

Bognár Katalin

Fényképalbumok Rákosi Mátyás születésnapjára

A vizuális propaganda a dolgozó nép kezében*

1952 márciusának első napjaiban sorra érkeztek a küldöttségek Magyarország minden vidékéről a Magyar Dolgozók Pártja (MDP) Akadémia utcai székházába, hogy átadják megbízóik ajándékait Rákosi Mátyás hatvanadik születésnapjára. Az ünnepi alkalomra készült ajándékok, felajánlások, üzenetek a történetírásban személyi kultuszként elnevezett jelenség magyarországi megnyilvánulásának tárgyiasult dokumentumaivá, forrásaivá váltak. Az ajándékok egy részét napjainkig őrzik közgyűjtemények, ami lehetővé teszi, hogy a Rákosi-kultuszt ne csak szövegek, hanem háromdimenziós tárgyak segítségével is vizsgálhassuk. Jelen tanulmány kizárólag a Rákosi Mátyás hatvanadik születésnapjára készült fényképalbumokat elemzi, konkrétan a Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Fényképtárában őrzött 47 darab, a Magyar Nemzeti Múzeum Egyedi Tárgyak Gyűjteményében nyilvántartott 6 darab, és a Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár Eredeti Fényképek Gyűjteményében őrzött 3 darab albumot.¹ A szerző gondolatmenetét arra a vezérfonalra fűzi fel, hogy a történeti forrásként megőrzött analóg fényképek időről időre változó értelmezéseinek, jelentéseinek elemzéséhez a képi tartalom mellett elengedhetetlen a tárgyi jelleg és a társadalmi kontextus vizsgálata. A szóban forgó fénykép-tárgyak esete arra is felhívja a figyelmet, hogy napjaink digitalizálási lázban égő világában az analóg fényképek tárgyi mivoltának figyelmen kívül hagyása a képek értelmezésében információvesztéssel járhat.

A Rákosi Mátyás személyéhez kapcsolódó kultuszt leginkább szöveges dokumentumok segítségével vizsgálta, vizsgálja a történetírás. A témáról szóló feldolgozásokban kitüntetett helyet kap a magyarországi személyi kultusz csúcspontjának tekintett 60. születésnap megünneplése.² Kiemelkedő jelentőségű volt 2012-ben a Néprajzi Múzeum *Rakosi60@neprajz.hu* című kiállítása, amely a Rákosi számára készített, átadott, majd 1952-ben nagyszabású tárlaton bemutatott ajándéktárgyak néhány népművészeti vonatkozású darabját mutatta be. Fejős Zoltán, a kiállítás főrendezője és a múzeum akkori igazgatója, a kiállítás kapcsán írt tanulmányában a tárgyak élettörténetének elemzésével hívta fel

* A tanulmány megírását a Magyar Nemzeti Múzeum és a Nemzeti Kulturális Alap támogatta.

¹ Az albumok listáját lásd a források felsorolásánál.

² A téma irodalmáról lásd Fejős 2012: 43–47, valamint a legújabb történeti munkát: Apor 2017.

a figyelmet arra, hogy a muzeológiai és kultúrtörténeti irányú megközelítés új eredményeket kínálhat a témával kapcsolatban.³

A személyi kultusz tárgyi emlékeinek kultúrtörténeti, antropológiai értelmezésében a volt szocialista országok közül Németország és Oroszország mutathat fel érdemi eredményeket. A Deutsches Historisches Museum már 1994-ben kiadott egy katalógust, amely a Sonderinventar elnevezésű gyűjteményében őrzött, a Német Demokratikus Köztársaság vezetőinek adott ajándékokból ad közre válogatást és a tárgyakhoz kapcsolódó rövid elemzéseket.⁴ Oroszországban a moszkvai Kreml Múzeumban rendeztek kiállítást *Ajándékok szovjet vezetőknek* címmel 2006-ban. A kiállítás és a hozzá kapcsolódó katalógus⁵ antropológiai irányultságú, komplex értelmezési keretet ajánl a fennmaradt legkülönbözőbb típusú tárgyi emlékekhez, amelyben egyaránt elhelyezhetők a szovjet és külföldi dolgozók által küldött, valamint a diplomáciai ajándéktárgyak is. A gondolatok, elemzési szempontok, amelyeket a kiállítás kurátorai és a katalógus tanulmányának írói, Olga Sosnina és Nikolai Ssorin-Chaikov megfogalmaztak, több ponton alkalmazhatók a Rákosi 60. születésnapjára összeállított fényképalbumok vizsgálata során is.⁶

Jelen tanulmány nem törekszik az orosz szerzőpároséhoz hasonló átfogó elemzésre, hanem időben és tárgytypus tekintetében leszűkíti a vizsgálandót a már említett keretekre. A téma körülhatárolása a szerző fotótörténeti érdeklődéséből fakad. A magyarországi személyi kultusz csúcspontját esettanulmányként kezelve ugyanis elemezhető, hogy a társadalom egyes csoportjai milyen vizuális eszközöket használtak önreprezentációjukhoz és hogy hogyan alakult a fényképalbumok – éppen a Rákosi 60. születésnapjához való kötődésük miatt közös – későbbi története a képi tartalom – tárgyi jelleg viszonylatban.

A fotográfia történetével foglalkozók tisztában vannak azzal a ténnyel, hogy a fénykép jelentéseit egyszerre határozza meg a képi tartalom és a fizikai forma, a szakmunkákban mégis sokszor az előbbin van a hangsúly. A csak képi tartalmakat használó feldolgozásokban a fénykép illusztrációként vagy pontos adatokkal alátámasztott, a felvételen megörökített témára vonatkozó vizuális bizonyítékként funkcionál. Ha azonban egy fotográfiát a tárgyi kultúra, az embereket körülvevő tárgyi világ részének is tekintünk, a kutatás alanyává maga a fénykép válik. A tárgyiasultság vetületeinek – a fénykép létrejötte, használata, hatása – vizsgálata egyben a technikatörténeti és fotóművészeti szempontból nem kiemelkedő fényképek társadalomtörténeti értékére is felhívja a figyelmet.⁷

³ Fejős 2012.

⁴ Michaelis 1994.

⁵ Ssorin-Chaikov (ed.) 2006.

⁶ Sem a német, sem az orosz kiadvány nem foglalkozik külön a fényképes ajándékok elemzésével.

⁷ Egyre szélesebb azoknak a hazai és külföldi kutatóknak (történészek, antropológusok, etnográfusok) a tábora, akik a fényképeknek a társadalomban betöltött különböző szerepeit helyezik elemzéseik középpontjába. Jelen tanulmány gondolataira inspirálóan hatottak: Edwards 2004, Szalma 2014.

A laikusokat (és a fényképeket illusztrációként használó, nem fotótörténettel foglalkozó történészeket) szinte mindig csak az érdekli, mit vagy kit ábrázol a kép; jobb esetben még az, hogy mikor készült a felvétel. Tény, hogy a képi tartalom alapvető szempont a fényképek értelmezésében, hiszen a fotográfiák azzal az elsődleges céllal születtek, hogy megörökítsék a körülöttünk lévő világ egy bizonyos pillanatát. A képi tartalom iránti egyoldalú igény hívta életre azokat az interneten elérhető köz- és magángyűjteményi „fotóadatbázisokat”, amelyek dekontextualizált és dematerializált formában (eredeti környezetüktől és anyagi mivoltuktól megfosztva) kínálják ezeket a felhasználóknak.⁸ Nem kétséges, hogy az analóg fényképek digitalizálása és interneten hozzáférhetővé tétele hasznos, de egy fotográfia komplex jelentéstartalmainak feltérképezéshez nem hagyhatjuk figyelmen kívül a fénykép időben változó kontextusait. A képi tartalom a fotográfia keletkezésének csak egyes körülményeiről tanúskodik, a későbbi élettörténetéről nem. A fénykép tárgyi mivoltában magán viseli későbbi használatának fizikai nyomait, amit digitális retusálással el lehet tüntetni. A digitális technika azonban nemcsak a forma, hanem a tartalom manipulálására is képes,⁹ ezért sem mondhatunk le az eredeti tárgyak megőrzéséről és fizikai vizsgálatáról.¹⁰

ALBUMOK RÁKOSI MÁTYÁS 60. SZÜLETÉSNAPJÁRA

Rákosi Mátyás hatvanadik születésnapjának megünneplésére az MDP egész Magyarországot mozgósította. A mintát mind az előkészületek, mind pedig az ünnepségek tekintetében Sztálin 70. születésnapja szolgáltatta.¹¹ Rákosi több ezer ajándékot kapott, egy levéltári forrás ötezer ajándékról ír.¹² A születésnap megünneplését irányító MDP Központi Vezetőségének Agitációs- és Propaganda Osztálya, valamint Szervező Bizottsága kommunikációjában a hagyományos születésnapi ajándékok, a különböző dísz- és használati tárgyak elé helyezte a munka értékét. Az 1952. január–március eleje között a sajtóban megjelent írások, amelyek a születésnapra való országos készülődésről tudósítanak, azt az üzenetet

⁸ Természetesen nem mindegyik online repozitóriumra igaz ez. A fotótörténeti szempontokat érvényesítő adatbázisokban a képi tartalom mellett információkat kapunk például a fényképkészítő személyéről, az eredeti tárgy méretéről, anyagáról, technikájáról, esetleg megtekinthetjük hátoldalának digitalizált változatát is.

⁹ Szalma 2014: 29.

¹⁰ Van még egy megfontolás, ami az eredeti tárgyak szakszerű megőrzésének fontosságára hívja fel a figyelmet: „Ahogy negyed évszázada még nem tudtuk elképzelni azt a képhasználatot, ami ma mindennapjainkat jellemzi, úgy történhetnek a jövőben olyan technikai változások, amelyek igénylik majd a »visszanyúlást« az eredeti analóg képekhez.” Lengyel 2018: 7.

¹¹ Sztálin 70. születésnapjának megünnepléséről számos nemzetközi és magyar történeti munka született. A magyarországi ünneplésről lásd Kocsis 2007. Az ajándékküldés népművészeti tárgyakra fókuszáló összegzését adja Fejős 2012: 6–8. A Magyarországról származó ajándéktárgyak oroszországi őrzési helyéről ír Radnóti 2014.

¹² MNL OL M–KS 276. f. 86. cs. 101. ó. e. 54.: Réti László javaslata az Agit. Prop. Bizottsághoz, 1952. július 23. idézi: Feitl Írisz 2018: 123.

közvetítik, hogy Rákosi Mátyás számára a legfontosabb, legértékesebb ajándék a több és jobb munka volt. A dolgozók és a tanulók a munkafelajánlásaik teljesítéséről szóló szöveges és képes beszámolókat levélbe, albumba, dobozba vagy mappába gyűjtve küldték el a politikusnak. Ezeket a tárgyakat tehát indirekt vagy szimbolikus ajándékoknak, a valódi ajándékot (a munkát) Rákosi felé közvetítő, helyettesítő eszközöknek kell tekintenünk.¹³ Az albumok (ahogy az összes ajándék) tágabb értelemben is szimbolikus kommunikációs eszközöknek tekinthetők, hiszen helyettesítették a személyes találkozást és beszélgetést a vezetővel.

Fontos rámutatni arra, hogy a korabeli tudósítások és a későbbi beszámolók, feldolgozások a legtöbb esetben csak általánosságban írnak ajándék albumokról, s nem részletezik, hogy mit tartalmaztak. Egy-egy albumban lehetett nyomtatott vagy kézírásos szöveg, fénykép, grafikai anyag, illetve ezeknek a keveréke, de tudunk termékmintákat tartalmazó összeállításokról is. A fennmaradt albumok jellegének tisztázása, tartalmuk ismerete két szempontból lényeges. Egyrészt ha az albumokat a vezetővel való kommunikáció résztvevőiként, a dolgozók üzenetének közvetítőiként vizsgáljuk, a tartalom elemzése elengedhetetlen. Muzeológiai szempontból tekintve pedig az albumok tartalmától, a bennük szereplő dokumentumtípusok arányától függött, hogy napjainkban milyen profilú gyűjteményben őrzhetik az adott tárgyat.

A Magyar Nemzeti Múzeumban két gyűjteményben őriznek olyan, a Rákosi Mátyás 60. születésnapjára küldött összeállítást, amelyek fényképalbumnak tekinthetők. A Történeti Fényképtárban 47 ilyen album van,¹⁴ a Legújabbkori Egyedi Tárgyak Gyűjteményében hat darab.¹⁵ A Néprajzi Múzeumban bemutatott *Rakosi60@neprajz.hu* című kiállítás és a hozzá kapcsolódó tanulmány nem foglalkozott a Történeti Fényképtárban őrzött albumokkal, pedig ez a tár őrzi azt az albumot, amelyről az 1953-ban megjelent *Népünk szeretete* című kiadvány közölt képet „Kalocsai hímzett albumfödél. Népművelési Minisztérium ajándéka. Csabai Erzsike munkája”¹⁶ szöveggel, és amelyről Fejős Zoltán tanulmányában (egy terítővel együtt) azt írja, hogy „Ezeket csak képről ismerjük”¹⁷. A *Népünk szeretete* című kiadvány az alapvetően meghatározó tartalomismertést hagyta el, csak az album borítójának népművészeti jellegére koncentrált, így

¹³ Megfigyelhető, hogy a sajtó (*Szabad Nép, Szabad Ifjúság, Nők Lapja*) tudósításai jellemzően a munkafelajánlásokról szóltak, ritkábban jelent meg egy-egy „klasszikus” ajándéktárgy készítéséről szóló beszámoló.

¹⁴ Stemlerné 2002: 319. és 326. 45. jegyzet. (Köszönöm Stemlerné Balog Ilonának, a Történeti Fényképtár korábbi vezetőjének, hogy tanácsaival és emlékeivel segítette kutatásomat.)

¹⁵ Gál 2002: 569. Fejős 2012: 31 éles kritikát fogalmaz meg Gál tárgyismertetéseivel kapcsolatban. Igaz, hogy Gál Vilmos beleszövi ironizáló véleményét a tárgyleírásaiba, de az, hogy fél oldalt és két tárgyfotót szentelt egy összefoglaló, 766 oldalas, 47 gyűjteményt bemutató kiadványban az általa kezelt „Rákosi-anyagnak”, semmiképpen nem annak a bizonyítéka, hogy Gál „sugallja”, hogy a tárgyak „muzeológiaiilag érdektelenek”. Fejős egyébként a 63. lábjegyzetéhez kapcsolódóan pontatlanul idézi Gált, és tévesen adja meg a hibásan idézett szöveg oldalszámát.

¹⁶ Bokor 1953: 24. és 25. oldal közötti színes melléklet.

¹⁷ Fejős 2012: 19. 44. lábjegyzet.

a 2012-es kiállítás készítői nem tudhatták, hogy tartalma alapján milyen gyűjteménybe kerülhetett a tárgy.

Tisztázásra, pontosításra szorul az is, hogy a Rákosi születésnapjára összeállított albumok mikor készülhettek. Pütkösti Árpád Rákosi Mátyásról írt könyvében az 1951 novemberéig beérkezett és a Munkásmozgalmi Intézetnek átadott tárgyak listáját hozza szemléltető példaként, hogy miket kapott Rákosi.¹⁸ A 2012-es *Rakosi60@neprajz.hu* kiállítás internetes felületén ugyanez a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárában őrzött lista első és utolsó oldala jelenik meg.¹⁹ A lista utolsó oldalán 1951. november 23-a szerepel dátumként. Az MDP Titkársága 1951. augusztus 29-én hozott határozatot a születésnap országos megünnepléséről,²⁰ de a születésnap tiszteletére hirdetett munkaversenyek csak 1952 januárjában indultak.²¹ Az általam vizsgált 56 album közül 35 szól a Rákosi születésnapjára tett munkafelajánlásokról (is), sokszor dátum is szerepel bennük, így ezekről bizonyosan tudható, hogy 1951. november 29-e után állították össze. Az 1951. novemberi listában szereplő tárgyak meghatározása a legtöbb esetben túl általános ahhoz, hogy az ajándékok egyértelműen azonosíthatóak legyenek. Lehetnek közöttük olyan dísz- és használati tárgyak, amelyek 1952 előtt (akár sokkal előbb) készültek, hiszen Rákosi megajándékozása már korábban szokássá vált.²² A listát a személyi kultusz tárgyi megnyilvánulási formáinak jegyzékékként kell értelmeznünk, és lehetnek benne olyan tételek, amelyeket kifejezetten a vezető 60. születésnapjára küldtek, de nem fedí le teljes egészében a március 9-e alkalmából adott ajándékokat. Ezt a (talán szintén részletkérdésnek tűnő) különbségtételt szem előtt kell tartanunk, hiszen evidens, hogy a nem a születésnapra készült ajándékok nem lehetnek bizonyítékai annak, hogy mennyi és milyen fajta ajándékokat kapott Rákosi a 60. születésnapjára.²³ Amellett, hogy a személyi kultusz tárgyainak összességében való komplex vizsgálata tanulságok-

¹⁸ Pütkösti 2004: 306.

¹⁹ <http://rakosi60.blogspot.hu/search/label/Aj%C3%A1nd%C3%A9kok%20jegyz%C3%A9k> utolsó letöltés: 2018. június 25. A lista lelőhelye: MNL OL M–KS 276. f. 65. cs. 79. ó. e. 33–44.

²⁰ Apor 2017: 73.

²¹ Kocsis 2006.

²² Fejős 2012: 8–13.

²³ Könnyen lehet, hogy már az 1952-es kiállításon is mutattak be korábbi alkalmakra készített és Rákosinak ajándékozott tárgyakat, de sajnos nem maradt fenn a kiállított tárgyak listája. A kategóriák összemosása figyelhető meg ma is: A Magyar Nemzeti Múzeum állandó történelmi kiállításának 10. termében a Rákosi születésnapjával kapcsolatos tárgyi anyagot bemutató vitrinbe bekerült egy olyan (fényképeket is tartalmazó) album, amelyet bár Rákosi Mátyásnak adtak ajándékba a Kaposvári Textilművek dolgozói, nem Rákosi születésnapja, hanem november 7-e tiszteletére tett „versenyfelajánlásokat” tartalmaz. (MNM ETGY, 82.27.1.) A *Múlt-kor* című történelmi magazin 2011. téli száma összeállítást közölt a 20. századi vezérkultuszok témakörben. Murányi Gábor írásában (*Túléljései napló. Rákosi Mátyás 60. születésnapja*) három olyan fényképalbum címlapja szerepel illusztrációként, amelyeket az MNM TF őriz. Ezek közül egy azonban nem illik a cikkbe: a 66. oldalon szereplő Budapesti Villamosgép- és Kábelgyár albuma, bár Rákosinak tett fogadalmakat tartalmaz, nem Rákosi születésnapjára készült. Az album címlapján szerepel az 1951. december 21-i dátum, és egy Sztálin-portré, az

kal szolgálhat a kultúrtörténet és a muzeológia számára, érdemes különválasztani a kifejezetten a 60. születésnapra készült ajándékok csoportját, és választ keresni arra, hogy van-e megfigyelhető jellegzetessége ezeknek a tárgyaknak a Rákosinak adott korábbi és későbbi ajándékokhoz képest.²⁴

A FÉNYKÉPALBUMOK KÉSZÍTÉSE

Olga Sosina és Nikolai Ssorin-Chaikov a szovjet vezetőknek adott ajándékok komplex elemzéséhez négy kontextus figyelembevételét javasolja: ezek a készítés, az átadás, a fogadtatás és az átadás utáni életút kontextusai.²⁵ A vizsgált fényképalbumok esetében is alkalmazható ez a szempontrendszer, azzal a fontos kiegészítéssel, hogy a készítés kontextusában elsőként az albumok tartalmát kell elemezni.

A fényképalbumokat lapozgatva a kutatónak az az alapvető élménye, hogy olyan összeállításokat lát, amelyekben az ajándékot küldők munkájukról, teljesítményeiről idealizált képet akartak mutatni az ország első számú vezetőjének. A fényképek témája, a képfeliratok, az albumok dedikációja, szöveges és grafikus elemei azt sugallják, hogy az albumok ajándékozói eltérő mértékben és formában, de alkalmazták a kommunista propaganda eszközeit, vagy a digitális korszak kifejezésével élve, egy virtuális Magyarország képét közvetítették Rákosi felé. Ezen nem alaptalan, ám mégis általánosító megítélést egy részletes elemzés erősítheti meg, árnyalhatja, vagy esetenként cáfolhatja.

Az albumok tartalmának vizsgálata arra nem adhat választ, hogy készítőik, készítettőik és a fényképeken szereplők hogyan éreztek valójában Rákosi Mátyás iránt, mennyire önkéntesen vagy kötelező feladatként vettek részt az albumok összeállításában. Egy album elemzésénél a művészeti, esztétikai szempontok nem relevánsak: az összeállítás történeti értékét nem az adja meg, hogy mennyire művészi megkomponált képeket tartalmaz, mennyire igényes a papírnagyítások kivitelezése, vagy hogy mennyire „ízléses” a képek elrendezése a lapon. Ugyanígy, az egyes fényképek valóságtartalmának kérdése sem befolyásolja a szerző azon vélekedését, hogy a Magyar Nemzeti Múzeumban fennmaradt összes fényképalbumot értékes történeti forrásként kell kezelni, mert egyrészt a magyarországi kommunista személyi kultusz társadalmi leképeződésének tárgyi emlékei, másrészt rajtuk keresztül tanulmányozható a fényképpropaganda társadalmi hatása.

---

album pedig arról számol be, hogy a gyár dolgozói november 7-e és Sztálin születésnapja tiszteletére milyen munkákat vállaltak és teljesítettek.

²⁴ Egy további kutatási irány lehet annak nyomon követése, hogyan változott a fényképalbumok vezetőknek történt ajándékozása az 1860-as évektől napjainkig. A Kádár Jánosnak adott fényképalbumokkal kapcsolatban lásd Kiscsatári 2015, Majtényi 2011.

²⁵ Sosina–Ssorin-Chaikov 2006: 14. Fejős Zoltán is a „tárgyak életrajzi módszertanát” használja elemzésében (Fejős 2012: 17.).

A magyarországi kommunista egypárti diktatúra politikai propagandájában kiemelt szerepet tartott fenn a fényképeknek. A fotográfiákat használó propaganda – ahogy a szocialista diktatúrák nyelve általában – egy elképzelt társadalom leírására szolgált; elsősorban nem információt hordozott, hanem értékeket fogalmazott meg.²⁶ Az 1949–1956 között készült propagandafényképeken keresztül „a társadalom hamis és torz képe bontakozik ki előttünk”²⁷, a fotográfiák képi tartalmának elemzése nem az egykori valóság megismeréséhez visz közelebb, hanem azt teszi lehetővé, hogy a kommunista propaganda képi eszközeit, témáit vizsgáljuk.²⁸ A propagandának mint kommunikációs folyamatnak ugyanakkor nemcsak kibocsátó oldala és eszközei, hanem befogadói oldala is van. Szerencsés forrásadottságok esetén vizsgálható tehát az, hogy a „felülről jövő” indoktrinációt hogyan adaptálták a címzettek a saját körülményeikhez.²⁹ A propaganda céljára készült fényképeket és a kommunista uralom helyi képviselői által jóváhagyott egyedi készítésű szöveges és vizuális dokumentumokat az ötvenes években felhasználhatták párhelyiségek, üzletek kirakatainak dekorálására, munkahelyi falújságok és vörös sarkok készítésére.³⁰ Ezen felhasználások rekonstruálása időszakos jellegük miatt elsősorban másodlagos forrásokból lehetséges.³¹ A Rákosi Mátyásnak küldött fényképalbumok azonban a fényképhasználat időtállóbb tárgyi emlékei.

Az albumok összetett ajándékok, a készítés kontextusában vizsgálni kell az ajándékozó közösséget, az albumban szereplő fényképeket, a grafikus és szöveges elemeket, az album külső megjelenését, valamint az album összeállítási folyamatát. Sajnos egyelőre egyetlen olyan szöveges forrást (megrendelést, számlát, levelezést a fényképeket szolgáltató, albumot gyártó és azt tartalommal megtöltő személlyel vagy szervezettel) sem találtam, amely a fennmaradt fényképalbumok készítési folyamatáról tanúskodna, de a készítéshez kapcsolódó egyes információkat magukból az albumokból megismerhetjük, hiszen ezek saját készítésük dokumentumai is egyben.

Mindezen megfontolásokat alapként kezelve az albumokat egységes szempontrendszer szerint vizsgáltam. Az albumokat leíró táblázat közzélése meghaladja jelen publikáció kereteit, így a következőkben a leírás során megfigyelt jellemzők közötti összefüggésekre, az albumok hasonlóságaira és a különleges esetekre hívom fel a figyelmet.

Az albumok jellegük alapján három csoportba sorolhatók. Az első csoportba azok az albumok tartoznak, amelyek a Rákosi születésnapjára tett munkafelajánlásokról szólnak (12 db); a második csoport olyan összeállításokat tartalmaz, amelyek általánosságban mutatják be az 1945 és 1952 között végzett munkát és

²⁶ Apor 2008: 15–16.

²⁷ Stemlerné 2009: 193.

²⁸ A témáról és eszközökről ad összefoglalást Stemlerné 2009: 193–199.

²⁹ Vowinckel–Wildt 2015.

³⁰ A falújságokról lásd Huhák 2015: 8.

³¹ Huhák 2015: 11.

az adott közösség életét, vagyis nem tartalmazznak a születésnap alkalmából tett munkafelajánlásokat (21 db); a harmadik csoportba pedig azokat az albumokat soroltam, amelyek tartalmazznak aktuális munkafelajánlásról beszámolót és átfogó ismertetést is (23 db).

Minden album címlapja vagy első oldalai tartalmazzák azt az információt, hogy kik küldték az összeállítást Rákosinak. Mind az 56 esetben közösségekről van szó, egyetlen fényképalbum sem egyéni ajándék. 17 albumban az ajándékozó közösség egy szervezet dolgozóiként definiálja magát.³² Nem termelőmunkát végző szervezetektől is maradtak fenn albumok, például a Budapesti Rendőrkapitányság dolgozóitól³³ vagy Nógrád megye pedagógusaitól.³⁴ Az MDP kezdeményező szerepére utal, hogy négy albumban a helyi közigazgatási szerv, a tanács szerepel ajándékozóként,³⁵ három albumot pedig a helyi pártbizottság nevében készítettek.³⁶ Fontos megjegyezni ennek kapcsán, hogy a „dolgozó” szó nem minden esetben jelöl olyan kommunikációt, amelyben az „egyszerű nép” üzen a legfelső vezetőnek, hiszen maradtak fenn olyan albumok, amelyeket egyetemek és a Népművelési Minisztérium állított össze.

A legtöbb albumban olvasható a küldő közösség köszöntő üzenete. Ezekben sorra megjelennek a vezérkultusz nyelvi fordulatai. Rákosi nevének gyakori kísérői a „drága”, „szeretett”, „forrón szeretett”, „vezérünk” kifejezés. A dedikációkat, üdvözlő szövegeket számos esetben (de nem mindig) aláírások követik. A hagyományos vezetők (igazgató, dékán, telepvezető) mellett mindig ott látjuk az MDP valamelyik helyi képviselőjének, az alapszervi titkárnak vagy az üzemi párttitkárnak a nevét. Az aláírások egyrészt arról tanúskodnak, hogy kik számítottak a közösséget képviselni hivatott személyeknek, másrészt pedig bizonyítékai annak, hogy az ajándékozást a MDP irányította.

A dedikációkban és bevezető üdvözlő szövegekben olykor azzal kapcsolatban is találunk információt, hogy hogyan tekintett az ajándékozó közösség az albumra. A diósgyőri vasgyári kórház dolgozóinak albumában nincsenek munkafelajánlások, az csak általánosságban mutatja be az intézmény életét, s a kísérő levél magát a tárgyat tekinti ajándéknak.³⁷ Az albumok szövegeiben gyakran találkozhatunk azzal a gondolattal, hogy azért adnak a dolgozók ajándékot, mert Rákosi és az MDP már eddig számos ajándékot adott a népnek, s az ajándékot ajándékkal hálálják meg.³⁸ „Városunk minden dolgozója tudja, hogy mit köszönhet Rákosi elvtársnak: szabad, boldog életünket, egyre növekvő jólétünket s az

³² Például: „Mohács dolgozóitól” (MNM TF, 88. album), „Esztergom Városi Tanács dolgozói” (MNM TF, 137. album), „Hűtőipar dolgozói” (MNM ETGY, 82.30.1.), „Mezőgépszerelő Iroda Vállalat dolgozóitól” (MMgMK, 11034).

³³ MNM TF, 95. album.

³⁴ MNM ETGY, 82.32.1.

³⁵ MNM TF, 84., 107., 136., 137. album.

³⁶ MNM TF, 20., 39. 97. album.

³⁷ MNM TF, 123. album. „A diósgyőrvasgyári kórház dolgozói 60-ik születésnapja alkalmából szeretettel küldik a munkahelyükről készített fényképsorozatot.”

³⁸ Erről az „ajándék–vizont–ajándék” jelenségről ír Sosnina–Ssorin 2006: 19.

ötéves tervről alkotott törvény alapján Nyíregyháza iparosodását, melyet ajándékunk lapjain mutatunk be.”³⁹

A vizsgált 56 fényképalbum között csak kettőben szerepel a tényleges összeállító neve. A Mezőberényi Állami Gazdaság 14 lapon 13 fényképet tartalmazó albumában⁴⁰ az utolsó lap hátoldalán egy portréfényképet láthatunk, alatta a „Kivitelezte Pócsik István agronómus” feliratot. A Szakszervezetek Társadalombiztosítási Központja (SZTK) egri alközpontjának dolgozói által küldött albumban⁴¹ a hátsó borító belső oldalának jobb alsó sarkában ez olvasható: „terv és kivitelezés: Jávorfai Imre”. Előbbi személyről egyelőre nem áll rendelkezésre további információ, Jávorfai Imre neve azonban felbukkan egy 1960-ban Egerben rendezett fényképképző kiállítás katalógusában.⁴² Továbbit róla sem tudunk, ám a fényképképző kiállításon való részvétele miatt nem kizárt, hogy nemcsak tervezte és kivitelezte az egri SZTK albumát, hanem ő maga készítette a fényképeket, vagy a fényképek egy részét. (A kivitelezés szó a mezőberényi album esetében is jelentheti a fényképek készítését is.) Teljes bizonyossággal nem tudjuk megállapítani, hogy az említett két eset kivételével miért nem jelenik meg a kivitelezők neve az albumokban, ám a lehetséges magyarázatok között fontos megemlíteni az önreprezentációnak a marxista ideológiából fakadó azon (elvárt vagy interiorizált) módját, amely az egyén fölé helyezi a közösséget. Fakadhat azok indirekt jellegéből, vagyis hogy nem maga az album a valódi ajándék, hanem azon munkaeredmények, amiket megörökít. Így nem a készítője a fontos, hanem a munkát végző dolgozók. Szempont lehetett a művészeti alkotás fogalmának sajátos értelmezése, ami egy grafikát vagy festményt egyedi művészi produktumnak tekint, de egy album összeállítását, a fényképezést és a papírkép elkészítését nem. A Népművelési Minisztérium által összeállított album⁴³ borítója mint különleges népművészeti alkotás jelent meg a *Népünk szeretete* című 1953-as kiadványban.⁴⁴ A hímezés kimagasló színvonalát a könyv azzal hangsúlyozza, hogy színes képmellékletként tárja a nyilvánosság elé, s érdemesnek tartották az alkotó megnevezését is, de a Rákosinak szánt albumban nem szerepel a hímező neve.

Az albumokba illesztett (ragasztott vagy fótósarkokkal rögzített vagy kivágatba bújtatott) fényképek készítőinek neve egyetlen esetben sem szerepel a lapokon. Ez az információhiány tudatos döntésre, szerkesztési elvre utal, illeszkedik abba a publikációkra (sajnos még ma is sokszor) jellemző képszerkesztési gyakorlatba, amely nem tartotta (tartja) lényeges adatnak a fotográfus nevét. A fényképezés személyével kapcsolatban is érdemes további lehetséges magyarázatként észben tartani az albumok kivitelezőjéről írottakat. A fényképek képes

³⁹ MNM TF, 97. album.

⁴⁰ MNM TF, 27. album.

⁴¹ MNM TF, 28. album.

⁴² Bródy Sándor Megyei és Városi Könyvtár: Heves Megyei Fotoklub I. megyei művészi fényképképző kiállítása. Eger, 1960.

⁴³ MNM TF, 132. album.

⁴⁴ Bokor 1953: 24. és 25. oldal közötti színes melléklet.

oldalán, vagyis az album befogadója számára látható helyen összesen két esetben olvasható a fotográfus cégjelzése. A 20 lapon 46 fényképet tartalmazó „gödöllői Rákosi vándorzászlós úttörőrcsapat” albumában egy 1950-ben készült eseményképen látható a „Czangár Gödöllő” felirat,⁴⁵ és az 56 lapon 51 fényképet tartalmazó Veszprém megyei Dolgozó Ifjúság Szövetsége (DISZ) albumában egy portré jobb alsó sarkában olvasható a „Foto Mészáros Veszprém” jelzet.⁴⁶ Mindkét fényképész 1945 előtt működtetett forgalmas saját műtermet. A Mészáros műterem 1949–1950 körül szűnt meg,⁴⁷ Czangár Gyula (1911–1988) 1951-ben adta fel önállóságát és lépett be a helyi szövetkezetbe⁴⁸.

Van a fényképek tárgyi mivoltának egy triviális vetülete: az analóg technikával készült papír fényképek vizsgálata esetében sosem szabad figyelmen kívül hagyni a tárgy hátoldalát. Egy kép hátoldala hordozhatja készítőjének pecsétjét, lehet rajta nyomtatott vagy kézírásos információ a készítő személyére, a készítés helyére, idejére, a felhasználás helyeire vonatkozóan. Az albumok elrejtették a befogadó elől a fényképek hátoldalát, ám néhány esetben a fotográfiák beragasztásának módja⁴⁹ lehetővé tette a képek hátoldalának óvatos tanulmányozását. A fotósarkokkal rögzített vagy kivágotba bújtatott fényképek könnyen kivehetőek, néhány esetben pedig a készítés óta eltelt évtizedek alatt a beragasztott fénykép részben vagy teljesen levált az albumlapról. Ezen lehetőségek kihasználásával 12 albumban 12 különböző fényképészt (személyt vagy szervezetet) sikerült azonosítani. Közülük a továbbiakban egy szervezet képeivel foglalkozik a tanulmány.

A „Dolgozó parasztok küldöttsége” 48 fényképet tartalmazó albumában egy kép hátoldalán,⁵⁰ a Népművelési Minisztérium 54 fényképet tartalmazó albumában egy kép hátoldalán,⁵¹ és a „Rákosi Mátyás Úttörőrcsapat” 24 fényképes albumában⁵² 21 kép hátoldalán látható a Magyar Fotó Állami Vállalat pecsétje és nyilvántartási száma. További kutatások a Magyar Fotó jogutódja, a Magyar Távirati Iroda (MTI) archívumában, 1951–1952-es sajtótermékekben és egyéb kiadványokban újabb eredményeket hoztak és hozhatnak majd nemcsak a fotográfus személyével, a készítés helyével, idejével, hanem a felvétel készítésének eredeti céljával kapcsolatban is. A „Dolgozó parasztok küldöttsége” albumában szereplő képek közül kettőről derült ki az MTI interneten elérhető képkeresője⁵³

⁴⁵ MNM ETGY, 82.29.1., 13. lap.

⁴⁶ MNM TF, 53. album, 45. lap.

⁴⁷ Vitéz Mészáros István fényképészmester 1947-ben meghalt, műtermét özvegye vitte tovább, az 1949–1950 körül lezajlott államosításig. (Köszönöm Rainer Pálnak, a Laczkó Dezső Múzeum történészének az információkat.) Így az albumba ragasztott portré, amely egy egyetemi kiváló tanulót, DISZ-titkárt örökít meg ünnepi ruhában, valószínűleg 1948–1950 között készülhetett. Az is elképzelhető, hogy az egyetemi tanulmányok elkezdése kapcsán készült műtermi portré a magánszférából (családi fényképalbum) lépett át a Rákosinak szánt albumba.

⁴⁸ Kincses 1988: 43.

⁴⁹ Amikor a fényképnek csak a négy vagy csak a szemközti két sarkát ragasztották le.

⁵⁰ MNM TF, 133. album, 15. lap.

⁵¹ MNM TF, 132. album, 19. lap, 2. kép.

⁵² MNM TF, 157. album.

⁵³ <https://archivum.mtv.hu/> – utolsó letöltés: 2018. július 8.

segítségével, hogy Magyar Fotó kép. A Budapesti VII. Kerületi Tanács dolgozóinak 36 fényképet tartalmazó albumában négy felvételtől, a Budapesti Városi Tanács 142 képet tartalmazó albumában két képről, a szabadkígyósi Mezőgazdasági Technikum 13 fényképet tartalmazó albumában egy képről, a címlapján „DISZ” feliratot hordozó album 88 képe közül 2 képről, a Melléktermék- és Hulladékgyűjtő Vállalat albumának 16 képe közül három képről, a Népművelési Minisztérium albumában pedig négy további képről derült ki, hogy a Magyar Fotó riporterei készítették.⁵⁴

A „korszak első számú fényképtermelő forrása”,⁵⁵ a Magyar Fotó Állami Vállalat a Magyar Filmgyártó Vállalat Kép- és Fotófőosztályából alakult 1950 októberében.⁵⁶ Egy 1951-ben készült feljegyzés a vállalat munkájának rövid ismertetésében így ír az I. osztályról: „A riportosztály feladata az egész ország területére kiterjedően fényképekkel dokumentálni népi demokráciánk fejlődését, öt éves tervünk eredményeit, a dolgozóknak munkához való viszonyát, vagyis röviden népi demokráciánk propagandájának fotó útján való ellátását.”⁵⁷ A vállalat tehát a vizuális tartalmakat biztosította ahhoz a kommunikációs folyamathoz, amelyben a hatalom akarta befolyásolni az ország lakosságát.

Jelenleg nem áll rendelkezésre olyan forrás, amely a képek kiválasztásának, beszerzésének folyamatáról tanúskodna, mégis kijelenthető, hogy az eredetileg propagandacéllal létrehozott Magyar Fotó-képek legalább nyolc, Rákosinak ajándékozott albumba kerültek be, hogy ezek segítségével mutassák be a vezetőnek egy adott közösség életét, munkáját. A felsorolt esetekben bizonyossággal állítható, hogy megfordult a fényképpropaganda iránya. Az „újrahasznosított” fényképek feladata megváltozott: az állampolgárok befolyásolása és meggyőzése helyett a vezető befolyásolása és meggyőzése lett a cél. Az ajándékozó közösségek önreprezentációjukhoz biztonsággal használhatták a Magyar Fotó jóváhagyott keretek között rögzített és ellenőrzött képi üzenetét.

Ugyanez igaz azokra a fényképekre, amelyek 1952 márciusa előtt már megjelentek nyomtatásban. A „Dolgozó parasztok küldöttsége” albumában szereplő képek közül például négy, a fényképész megnevezése nélkül megjelent a *Magyar Mezőgazdaság* című, Erdei Ferenc földművelésügyi miniszter mint főszerkesztő neve alatt havonta kétszer megjelenő szaklapban 1951 október–decemberében.

Az albumokban felhasznált fényképek többségénél (egyelőre) nem tudjuk, ki készítette a felvételt, mert vagy nem tanulmányozható a kép hátoldala, vagy nincs információ a hátoldalon. Az előzetesen felállított szempontrendszer alapján azonban ezekben az esetekben is van lehetőség a fényképpropaganda hatásának vizsgá-

⁵⁴ Annak tükrében, hogy a Magyar Fotó a Népművelési Minisztérium felügyelete alá tartozott, nem kizárt, hogy az album összes képét a vállalat készítette.

⁵⁵ Stemlerné 2002: 318.

⁵⁶ MNL OL XIX–A–30–h Magyar Fotó ÁV. VIII/4–713–1951. (53. doboz). 2.: Jelentés a Magyar Fotó Állami Vállalatnál végzett általános vizsgálatról. 1951. április.

⁵⁷ MNL OL XIX–A–30–h Magyar Fotó ÁV. VIII/4–713–1951. (53. doboz). 1.: „Feljegyzés. A Magyar Fotó Állami Vállalat fotófőosztálya alá tartozó osztályok, csoportok és telepek munkaterületei a következők.”

latára. A fényképek képi tartalmában megnyilvánuló idealizáló elemek keresése, ezek megléte, gyakorisága vagy hiánya alapján tehetünk megállapításokat az egyes fényképekről. Az idealizálási szándék nem mindig ragadható meg a mai szemlélő számára teljes bizonyossággal, ugyanakkor bármilyen csoportkép esetében feltelezhetjük a környezet alakításának és a megörökítendő elrendezésének gyakorlatát. A propagandafényképek hatását láthatjuk abban, hogy az albumokban gyakoriak a munkaábrázolások és a kimagasló teljesítményt elérő dolgozók névvel ellátott portréi. A fennmaradt albumok több mint kétharmadánál az összeállítók figyeltek arra, hogy kerüljön az albumba olyan felvétel is, amelyen látszik egy adott helyiség falán a Lenin-, Sztálin- és Rákosi-portré. A Hazai Pamutszövőgyár 59 fényképet bemutató albuma például tíz ilyen, a vezetők mindenütt jelenlétét vizualizáló képet tartalmaz,⁵⁸ de 17 albumban egyáltalán nincs ilyen kép. Rákosi és az adott közösség tényleges találkozója csak két albumban jelenik meg fényképen.⁵⁹ A vezetők megjelenítése kapcsán találkozhatunk egy olyan esettel, amely az összeállítók figyelmetlenségéről vagy ideológiai képzetlenségéről tanúskodik: a törökszentmiklósi járási pártbizottság albumában⁶⁰ az utolsó kép a fegyverneki termelőszövetkezet üléstermének dekorációját örökíti meg, ahol a vezetők között még szerepel a Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsának egykori elnöke, Szakaits Árpád portréja, aki azonban 1950 óta fegyházban raboskodott (*1. kép*).

Egy fénykép önmagában egy narratíva. Fényképek egy csoportja bizonyos szempontok szerint albumba rendezve egy újabb narratívát, újabb réteget ad a fényképek értelmezéséhez. A tárgyiasultság egyik legfontosabb vetülete az albumok esetében tehát a képek sorrendje. Egy téma vagy személy fontosságára utalhat, ha elsőként szerepel egy összeállításban. Hét albumban szerepel a vizuális narratíva első elemeként egy Rákosi-portré, s egyben jelenik meg elsőként Sztálin.⁶¹ A szolnoki Gyapottermeltetési Vállalat albuma⁶² első oldalán a Rákosit köszöntő, munkaeredményeket felsoroló és munkát felajánló szöveg mellett egy gyapottermés fényképe látható. A második lapra A. A. Szkoblyikov szovjet gyapottermesztési szakértő portréfényképét ragasztották, majd a következő oldalak fényképein és szűkszavú képmagyarázatain végigkísérhetők a gyapottermesztés munkafolyamatai a vetéstől a gyapotbálák összeállításáig. A Mezőberényi Állami Gazdaságból küldött albumban⁶³ a fényképek sorrendje a gazdaságban dolgozók hierarchiáját követi. Az album a Rákosi születésnapjára tett munkafelajánlásokat dokumentálja, és a dolgozókat megörökítő képek mellett az album lapjain olvashatjuk a személyneveket, a felajánlott munkát és a teljesítés eredményeit.

⁵⁸ MNM TF, 139. album.

⁵⁹ MNM TF, 136. és 149. album. A személyes találkozás mint téma az egy-egy látogatás emlékére készült albumok jellegzetes eszköze.

⁶⁰ MNM TF, 20. album.

⁶¹ Rákosi-portré az első a 30., 37., 72., 133., 139. és 141. albumban, a 16-os albumban együtt szerepel Sztálin és Rákosi, a 149. albumban pedig Sztálint követi Rákosi.

⁶² MNM TF, 77. album.

⁶³ MNM TF, 27. album.

1. kép. A fegyverneki termelőszövetkezet üléstermének dekorációja, 1949–1950. Ismeretlen fényképező felvétele (Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Fényképtár, 2018.19.20. ME II A) ⁶⁴

Az első képen a gazdaság négy vezetője szerepel (az asztalon jól látható helyre helyezték a Lenin-, Sztálin-, Rákosi-portrékat), a második képen (ugyanannál az asztalnál) a szellemi alkalmazottak végeznek elmélyült munkát, őket követik (ugyanannál az asztalnál) a bérelszámolók, majd az állatorvos képe után következnek a fizikai dolgozók (traktorosok, kanászok, juhászok). Az ózdi Rákosi Mátyás Napközi Otthon ajándék albumában⁶⁵ az első lapon szerepel az „Ott-honunk életéből” felirat, majd a következő 29 lap 29 képét semmilyen szöveg nem kommentálja. A képek sorrendjéből egy ideális nap eseményei bontakoznak ki. A belső helyiségekben végzett tevékenységek (olvasás, tanulás, kézimunkázás, barkácsolás, játékos) kerültek előre (köztük az első két képen Sztálint, Rákosit és az ötéves tervet éltető fali dekorációkat készítenek a gyerekek), majd ezeket követik a szabadban végzett tevékenységek (repülőgépmodellek kipróbálása, éneklés, körjáték, torna), s az albumot ismét épületbelsőben készült felvételek zárják (kádban fürdő gyerekek, ételkészítés, étkezés).

A (virtuális) valóság megkomponálásának bizonyos jeleire a képek együttes vizsgálata során derülhet fény. A diósgyőri vasgyári kórház albumában például egy képen az egyébként üres kultúrterem részletét láthatjuk, majd a következő lapon

⁶⁴ A képen látható Szakasits Árpád-portré akkor válik igazán figyelemre méltóvá, ha a képalírásban az is szerepel, hogy a 9 × 13,5 cm-es papírnagyítás a törökszentmiklósi járási pártbizottság Rákosi Mátyás 60. születésnapjára ajándékozott albumában maradt fenn.

⁶⁵ MNM TF, 91. album.

a képalírás szerint a (szintén üres) párthelyiséget.⁶⁶ A képek összehasonlítása során azonban kiderül, hogy mindkét felvétel ugyanabban a helyiségben készült. A Mezőberényi Állami Gazdaság albumában három egymást követő felvételen ugyanannál az asztalnál ülnek a dolgozók.⁶⁷ Az egyes albumokban szereplő összes kép számbavétele után állapíthatjuk meg azt is, milyen téma, milyen típusú kép maradt ki az összeállításból. A szolnoki Gyapottermeltetési Vállalat albumában⁶⁸ például (a szovjet szakértő portréjától eltekintve) csak a munkafolyamatok és a terméseredmények vizualizálásán van a hangsúly. Egyéni teljesítmények, munkaversenyek, politikai gyűlések, ünnepek, a termelést irányító előljárók és a legfőbb vezetők portréi nem jelennek meg a képeken. Ha nem az ország vezetése által erőltetett és eleve kudarcra ítélt gyapottermelés lenne a téma, a fényképek döntő többségét semleges munkaábrázolásnak tekinthetnénk. A munka idealizálását a 43 kép közül három „mosolygós” képen érhetjük tetten.

Érdeemes figyelni arra, hogy az egyes képeken és a képek narratívájában megjelenő személyek milyen társas kapcsolatokat tükröznek. A Pápai Húsipari Vállalat által küldött albumban⁶⁹ a húsfeldolgozást ábrázoló 17 fénykép közül 12 felvételen a munkát közösen végzik a dolgozók. Öt kép örökít meg egyedül dolgozó férfit, ám ezeket a képeket a kivitelező kivágással és montázstechnikával hozzáillesztette az ugyanazon lapra ragasztott munkaábrázolásokhoz, így jelezve, hogy a szereplők összetartoznak, együtt dolgoznak. Hét felvételen olyan csoportképet láthatunk, amelyeken a férfiak nem dolgoznak, hanem egymás mellett ülve vagy állva a fényképezőgép, vagyis a kép befogadója felé néznek. Két csoportképen egy-egy dolgozó vállon karolja kollégáját, ami a jó munkatársi viszony jele lehet. Az album első fényképe a vállalat pártszervezetének vezetőit és a művezetőket örökíti meg egy megrendezettnek tűnő jelenetben, amelyben a képalírás szerint éppen egyeztetnek a „Rákosi elvtárs 60. születésnapjára beindult munkaverseny helyes irányításáról”. A csoportkép jellegű felvételen hangsúlyosan látszik az egyik elől álló férfi kötényén a húsfeldolgozásból eredő szennyezés. Koszos munkaruhákat és kötényeket viselő dolgozók további képeken is láthatók az albumban.⁷⁰ Az összeállítás utolsó előtti lapján, két képen szerepel az üzem vezetősége, vagyis a képek sorrendje azt sugallja, hogy a húsfeldolgozó munka fontosabb a vezetők munkájánál. A pápai albummal ellentétben az „SZTK egri alközpontja dol-

⁶⁶ MNM TF, 123. album, 9–10. lap.

⁶⁷ MNM TF, 27. album, 2–4. lap.

⁶⁸ MNM TF, 77. album.

⁶⁹ MNM TF, 47. album.

⁷⁰ Az albumokban nyomon követhető, fényképezkedéshez kapcsolódó öltözködési jellegzetességek egyik vonulata a tiszta, rendes, vagy éppen ünnepi ruhában való megjelenés. A fotografálás mint különleges alkalom azonban nem járt mindig együtt a modellek kinézetének rendezésével. Ezt figyelhetjük meg a DISZ Veszprém Megyei Bizottsága albumában (MNM TF, 53. album) is, amely négy olyan portrét tartalmaz, ahol a megörökített vajúrók arca koszos, egy termelőszövetkezeti DISZ-titkár pedig trikóban ült modellt a fényképezésnek. Úgy tűnik, hogy a fizikai dolgozók ábrázolásához, még akkor is, ha nem munka közben örökítette meg őket a fényképezőgép, e két album esetében elfogadhatónak tartották a koszos arcot és ruhát.

gozóitól” fennmaradt albumban⁷¹ a kollektív szellemnek nyoma sincs: minden oldalra csak egy képet ragasztott a kivitelező, és a 45 kép közül 41-en egy-egy hivatali dolgozót láthatunk, amint íróasztala mögött egyedül ül, és az előtte fekvő iratra tekintve dolgozik. Egyetlen személy, a szintén egyedül dolgozó takarítónő néz (mintha munkáját egy pillanatra szakítaná meg) a fényképező személy kamerájába, a többi dolgozó nem létesít szemkontaktust az album nézegetőjével. Bár a hivatali munka jellege magyarázhatja azt, hogy nincsenek a lapokon olyan képek, ahol az emberek közösen dolgoznak, de az összeállítás nem tartalmaz a közösségi összetartozást szimbolizáló, beállított csoportképet sem.

Az albumokba rendezett fényképek tárgyi jellegének másik fontos vetülete a képek szövegezése. A szövegezés kontextust ad egy kép értelmezéséhez. A Hazai Pamutszövőgyár albumában⁷² egy didaktikus történet bontakozik ki a fényképek sorrendjéből és a képmagyarázatokból. A háború utáni újrakezdés, a termelés beindulása, a szociális intézmények létrehozása, az államosítás, a munkaversenyek, a szovjet tapasztalatok átvétele mind megjelenik a fényképek témájában. Az album kitér arra is, hogy a munkaverseny lázában romlott a termékek minősége, de a „selejt elleni harc” és a technikai újítások segítettek a minőség javításában. A történet, amelynek elmeséléséhez a szövegezés elengedhetetlen volt, boldog befejezéssel zárul: az utolsó lapról az album nézegetője megtudhatja, hogy a gyár 1952. február 13-án újra elnyerte az élüzem kitüntetését. A Hazai Pamutszövőgyár albumán erőteljesen érződik az átgondolt szerkesztési munka. Az egy oldalon vagy oldalpáron elhelyezett, összehasonlításra lehetőséget adó „régén és most” típusú képpárok és a képi üzenetet hangsúlyosabbá és egyedivé tevő montázsok is részei a vizuális önreprezentációnak. A képeket kísérő szövegekben nagyobb szerepet kapott az ideológiai üzenet megjelenítése, mint a tények rögzítése.⁷³

Az albumok szövegezése abban is segített, hogy az ajándékozók felhívják a figyelmet az egyéni teljesítményekre. A munkaversenyekről tudósító albumok mindegyikében láthatunk kiváló dolgozókat megőrkítő portrékat, ahol a képek mellett az album lapján rögzítették a nevet, a felajánlás mértékét és a teljesítés eredményét. Az „élmunkások” bemutatásával és nevük megadásával nemcsak emberek, hanem állatok vonatkozásában is találkozhatunk. A perjespusztai állami gazdaságból küldött albumban két tehén képénél is szerepel az állat neve („Napi 30 liter tejhozamu Mancsi II”, „Napi 25 liter tejhozam Rózsa”), ám a gazdaság vezetőjét egy csoportképen megőrkítő fénykép mellett nem tüntették fel a vezető nevét.⁷⁴ Azokban az albumokban, ahol nincsenek aktuális munkafelajánlások és

⁷¹ MNM TF, 28. album.

⁷² MNM TF, 139. album.

⁷³ A 10–11. oldalpáron például 3 munkásnőt és egy férfit látunk munka közben, s a képeket ez a szöveg kíséri: „Megindultak a gépek! Megindulásukhoz a felszabadító Szovjetunio nyújtott gyors és hatalmas segítséget! Volt már nyersanyag!”

⁷⁴ MNM TF, 56. album, 8. és 14. lap. A vezetőök nevét a Pápai Húsipari Vállalat albumában sem rögzítették a képek mellett.

2. kép.

„Régi: rossz – most: jó” típusú képpár a Hazai Pamutszövőgyár albumának 24. oldalán. Budapest, ismeretlen felvétele. (Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Fényképtár, 139. album)

A „jelen” székekkel kapcsolatos fejlesztését érdekes módon nem egy nagyobb hitelességet biztosító fényképen ábrázolták.

csak átfogó képet ad az összeállítás a közösség munkájáról, sokszor akkor is elmarad a személynév megadása, ha portréről vagy csoportképről van szó.⁷⁵

A fényképek és szöveges részek mellett az egyéb vizuális elemek: rajzok, grafikonok, festmények is hozzájárulhatnak az albumok jelentéstartalmának formálásához. Számos igényesen festett, az egyes intézet vagy tanszék profiljára utaló motívumot találhatunk a „Szegedi Egyetemek és Főiskola” albumában,⁷⁶ amelyek között több szignált alkotás is van. Ezek a festett díszítőelemek erősítik a fényképek és szövegek idealizáló üzenetét. Az ideológiai igazodást jelzik több albumban a különböző formában megjelenő vörös csillagok, címerek, békegalambok.

A Siófoki Állami Általános Iskola ajándéka különleges példája annak, hogyan módosítja a fényképek virtuális világát az album kontextusa. Az összeállítás 7. oldalán három fényképet láthatunk,⁷⁷ mindhárom az idealizált önreprezentáció kissé esetlen példájának tűnik. Az első képen egy egyenruhás lány matematikafeladatokat old meg a táblánál, s a tábla mellett a falon Lenin, Sztálin és Rákosi portréi láthatóak. A második és harmadik képen a gyerekek fegyelmezet-

⁷⁵ Ennek az egyént a közösség javára háttérbe szorító szemléletnek kirívó példáját találhatjuk a „Szegedi egyetemek és a főiskola” albumában (MNM TF, 104. album), amelyben a 44. lapon egy mikroszkópba néző köpenyes férfi képe alá ezt írták: „Professzor kutat”.

⁷⁶ MNM TF, 104. album.

⁷⁷ MNM TF, 91.595–91.597 ME II A. A 6 × 9 cm-es papírképeket fotósarkok rögzítik az albumban, így a képek az albumból kivethetők, és hátoldaluk megvizsgálható. Sajnos a képek hátoldalán nincs semmilyen jelzet. A felvételeket valószínűleg egy helyi fényképész vagy egy amatőr fényképező készítette.

ten ülnek a padokban, a harmadik képen újra látszik a falon egy Lenin- és egy Rákosi-portré. Az albumlap felső részében azonban ez a felirat olvasható: „De azért szorgalmasan tanultunk”. Azt, hogy a „De” szó mire utal, az előző három, nem fényképet tartalmazó oldalról tudhatjuk meg. A 6. oldalra egy grafikon került, amelyen a diákok tanulmányi eredményeinek alakulását ábrázolták. Grafikonokat több másik albumban is találhatunk, ezek segítségével az ajándékozók érzékletesen tudták bemutatni például a termelés növekedését. A siófoki album grafikonján az tanulmányozható, hogy az 1951–1952-es tanév első negyedéve és féléve között hogyan változott a tanulók értékelése. Kevesebb lett az elégtelen és elégséges osztályzat, több a kitűnő és jeles osztályzat, ám a legtöbb gyerek közepes és jó értékelést kapott mindkét alkalommal. Ez a grafikon tehát azt mutatja, hogy van még mit javítani a diákok és a tanárok munkáján. Az album 4. lapján egy képzeletbeli iskola gyerekek által készített rajza szerepel, „Ilyen iskolát szeretnénk” felirattal, az 5. oldalon pedig egy térkép („Mert most ilyen és ez nehezíti a munkánkat” felirattal), amelyből kiderül, hogy az album készítésének idején a gyerekek nyolc helyszínen tizenegy épületben tanulnak. Az albumban fennmaradt egy levél is, amelyet az iskolaigazgató és három tanár írt alá. A megszokott üdvözlő, dicsőítő fordulatok mellett a levélírók Rákosi segítségét kérik abban, hogy az iskola új épületet kapjon. A fennmaradt albumok között ez az egyetlen olyan összeállítás, amelyben az ajándékozók a vezető közbenjárását kérik egy konkrét ügyben.

A FÉNYKÉPALBUMOK ÁTADÁSA, FOGADTATÁSA ÉS KÉSŐBBI ÉLETÚTJA

Az ajándékok átadásáról és fogadtatásáról több alkalommal tudósított a sajtó 1952-ben. A propagandisztikus beszámolók nem beszélnek kifejezetten fényképalbumokról. Az albumok jellemzése általánosságokban mozog,⁷⁸ és a hangsúly mindig a bennük összegyűjtött munkafelajánlásokon, az ezek teljesítéséről és túlteljesítéséről szóló jelentéseken van. Rákosi az ajándékok közül néhányat személyesen, a sajtó képviselői jelenlétében vett át a küldöttségektől. A fennmaradt fényképalbumok közül a DISZ-album átadását említi meg a *Szabad Ifjúság* 1952. március 8-i száma.⁷⁹ A fényképalbum ajándékozása és annak befogadása, nézegetése alapvetően személyes aktus, amit ebben a különleges esetben már az átadás pillanatában felülírt a propagandaszempontra, az a szándék, hogy a külvilág is értesüljön az ajándékozásban megtestesülő, a vezető iránt érzett tisztelet és hála megnyilvánulásairól.

⁷⁸ Például: „Az akadémiautcai házba, ahol áldozatos munkáját végzi értünk, naponta tucatjával érkeznek a szebbnél szebb albumok. Ezernyi ötlet díszíti ezeket az albumokat, minden lapjukon látszik, hogy mennyi gondnal, odaadással készültek.” *Szabad Nép*, 1952. március 4. 1.

⁷⁹ 2. oldal. Az MNM TF-ben három különböző DISZ-szervezet által küldött album maradt fenn. A *Szabad Ifjúság* tudósításából kiderül, hogy ekkor a központi küldöttség adta át ajándékát Rákosinak.

Fontos felvetni a kérdést, hogy tényleg Rákosinak szoltak-e a munkafelajánlások és a fényképalbumok, vagy hogy csak Rákosinak szoltak-e. A helyi pártszervek által irányított munkaversenyben a kollektívák egymásra is figyeltek, egymást akarták felülmúlni vállalásaikkal és teljesítményeikkel. A szovjet mintát követve már a születésnap előkészületek kezdetén része volt a tervnek egy kiállítás, amelyben Rákosi élete mellett a neki küldött ajándékok egy részét is be kívánta mutatni az MDP Központi Vezetőségének Szervező Bizottsága.⁸⁰ Az ajándékok már életútjuk elején elvesztették személyes jellegüket (ha volt egyáltalán ilyen) azzal, hogy a nyilvánosságnak szánt tárgyakká váltak. Fogadtatásuknak szerves részét képezte a *Rákosi Mátyás élete* című kiállítás, amely 1952. március 9-én, a politikus születésnapján nyílt meg a Kúria épületét elfoglaló Munkásmozgalmi Intézetben (a továbbiakban MI).

Kiállítástechnikailag mindig fontos és nehezen eldönthető kérdés, hogyan mutassunk be egy albumot. Az 1952-es kiállítás során is felmerült a probléma: kinyitva szerepeljenek az albumok, hogy legalább egy oldalpáron látható legyen a tartalom, vagy becsukva, hogy a díszes címlap ragadja meg a látogatók érdeklődését. A kiállítás fennmaradt enteriőrképei közül két felvételen csak albumokat tartalmazó tárlók szerepelnek.⁸¹ Ezeken a képeken az albumok mind becsukva láthatóak, vagyis elhelyezésükkor a tárgyi jelleg és a tárgyítípus tömegességének hangsúlyozása volt a fontos, nem pedig az albumokban szereplő képek. Ezt a megoldást kérdőjelezte meg Rákosi titkárságának egy munkatársa, aki 1952. március 31-én kelt levelében közölte észrevételeit a megtekintett kiállítással kapcsolatban Réti Lászlóval, az MI igazgatójával: „Felvetődött az, hogy az uruguayi és a franciaországi albumokat nem lenne-e helyesebb kinyitni, hogy lássék, mi van benne. A német úttörő albumok külseje nem árul el semmit, ugyanakkor a belsejében szép képek és üdvözlő sorok vannak. [...] Általában az albumok közül néhányat szép illusztrációval fel lehetne nyitni.”⁸²

Az esztétikai szempontokon túl az ajándékokat „a szemléltető agitáció” (a vizuális elemeket tartalmazó meggyőzés) céljaira is fel lehetett (volna) használni, ami különösen igaz a fényképeket, rajzokat, grafikonokat tartalmazó albumokra. Réti László 1952. július 3-i keltezésű, az MDP Agitációs és Propaganda Bizottságának címzett levelében a Rákosinak küldött és a MI-ben összegyűjtött ajándékokból egy „Ajándékmúzeum” létrehozását javasolta, s indokai között szerepelt ez az érv is.⁸³

Az ajándékozások során Rákosi Mátyáshoz vagy az MDP Akadémia utcai titkárságára került dísz- és használati tárgyak közül sokról nem tudjuk, mi lett a sorsuk. Az MI-ben 1952-ben kiállított tárgyak közül is többnek ismeretlen a holléte.⁸⁴ A munkafelajánlásokat és fényképes beszámolókat tartalmazó albu-

⁸⁰ MNL OL M–KS 276. f. 54. cs. 158. ó. e. 13.

⁸¹ MNM Központi Adattár, AD–I–1717–80_001. és AD–I–1717–80_002. kép.

⁸² MNL OL M–KS 276. f. 65. cs. 79. ó. e. 57.

⁸³ MNL OL M–KS 276. f. 86. cs. 101. ó. e. 54.

⁸⁴ Fejős 2012: 30.

3. kép.

Rákosi Mátyás a „magyarországi délszlávok küldöttségétől” kapott albumot nézi.

A Szabad Nép számára készült felvétel, Budapest, 1952. március 9. (Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Fényképtár, 2017.192.16.

ME II A)

Sajnos az album tartalmát és őrzési helyét nem ismerjük.

mok azonban sem értékes vagyontárgyként, sem használati tárgyként nem lehetnek „kívánatos” dolgok, így nagyobb valószínűséggel maradtak az MI-ben. Már itt készítettek az albumokról valamilyen listát; erre utal, hogy egy-két kivételtől eltekintve az összes album első oldalának jobb felső sarkában egy ceruzával írt sorszám olvasható. Sajnos ma már nincs meg az a lista, amelyeken az albumokat rögzítették.⁸⁵ Néhány albumban bizonyos fényképek mellett egy ötjegyű szám olvasható, ezek egyértelműen az MI-ben készült reprodukciós negatívok nyilvántartási számát jelzik.⁸⁶ Ezeket a fényképeket valamilyen szempontból fontosnak tartották az intézetben, akár külső kutatói kérésre, akár saját kiállítás vagy nyomtatott publikáció céljára készítettek róluk reprodukciós negatívot, s aztán papírfénykép-másolatot. 1956 decemberében az MI-t megszüntették, átszervezték, s a Múzeumi Alosztályból 1957 elején létrejött a Legújabbkori Történeti Múzeum (a továbbiakban LTM), amely megörökölte a Rákosinak küldött ajándékokat is. Nem tudjuk, hogy az intézményi és politikai változások milyen következményekkel jártak az ajándékok egy-egy darabjára; könnyen lehet, hogy egyes tárgyak sorsa a továbbajándékozás vagy selejtezés lett.⁸⁷ A személyi kultusz jelen-

⁸⁵ Ez a lista bizonyosan nem csak a Rákosi 60. születésnapjára küldött albumokat tartalmazta, mert az MNM TF gyűjteményében olyan ceruzás számmal ellátott album is van, amelyet Rákosi korábban kapott.

⁸⁶ Stemlerné Balog Ilona szóbeli tájékoztatása.

⁸⁷ Múzeumi forrás bizonyítja, hogy az 1952-es kiállítás után a pártközpontba elvitt dísz tárgyak egy része 1958–1959-ben az LTM-be került, s hogy 1956 nyarán Rákosi Mátyásné az akkor még MI-ben lévő tárgyak közül „a művészileg értékesebbeket elvitte”. MNM Központi Adattár, AD-I–3696–84 adattári gyűjtőlap.

ségének 1956-os szovjet elítélését (Hruscsov titkos beszédét) követően azonban a gyűjteményben fennmaradt fényképalbumok sorsa nem a felejtés és mellőzés lett. A tárgyak jelentése természetesen megváltozott: az 1952-es kiállításban még egy az ország irányítása szempontjából hasznosnak ítélt politikai gyakorlat bizonyítékaiként szolgáltak, majd 1956 után a károsnak és hibásnak ítélt hatalomgyakorlás objektíválódott emlékeiként értelmezték őket.

Az 1952-es kiállítást követően, még a rendszerváltás előtt, két alkalommal, 1977-ben és 1982-ben találtak lehetőséget a Magyar Munkásmozgalmi Múzeum⁸⁸ történész-muzeológusai, hogy a magyarországi személyi kultuszhoz kapcsolódó tárgyakat mutassanak be a nagyközönségnek. 1977-ben készült el az MMM *A magyarországi munkásmozgalmak története* című állandó kiállításának 1945 utáni része, amelyből nem maradhattak ki a Rákosi Mátyás nevével fémjelzett évek sem. A kiállítás forgatókönyvében a 296-os tételszám alatt „emlékalbumok” szerepelnek.⁸⁹ Bár pontosabb meghatározás vagy leltári számok a forgatókönyvben nem olvashatók, valószínű, hogy ezek között fényképes albumok is voltak.⁹⁰

1982-ben rendezték meg a *Papok, polgárok, katonák után...* című időszaki kiállítást az MMM-ben, amely az intézmény gyűjteményeinek kiemelkedő, különleges darabjait vonultatta fel. A forgatókönyvben külön részt szenteltek a személyi kultusznak, amihez a forgatókönyv írója, Horn Emil a következő iránymutatást adta a tárgyak elhelyezéséhez: „[...] az anyag szorosan egy kupacban, de nem rendetlenül van kiállítva. Az egésznek a dolog torz mivoltából inkább szomorú, mint gúnyos hangulata legyen.”⁹¹ A kiállítás biztonsági fotóin⁹² öt fényképalbum ismerhető fel. Négy ezek közül becsukva, csak a címlapot láthatóvá téve szerepelt a kiállításban.⁹³ Az ötödik, a siófoki általános iskola által küldött album kinyitva feküdt a posztamensen, azonban nem egy fényképes, hanem egy szöveges oldalnál nyitották szét, mégpedig ott, ahol két matematikafeladvány olvasható. A szöveges feladatok (amelyeknek megoldása Rákosi Mátyás életkora volt) a személyi kultusz abszurd megnyilvánulási formáit voltak hivatottak illusztrálni.

A rendszerváltást követően az immár újra Legújabbkori Történeti Múzeumnak hívott intézményben 1990-ben rendezték meg a *Sztálin – Rákosi!* című időszaki kiállítást. Rendezője ismét Horn Emil volt, akinek az ötlete alapján egy hatalmas, tortát utánzó installáció is készült a kiállításához. A torta egyes szintjein több ajándéktárgyat helyeztek el. A kiállítás forgatókönyvében nem rögzítették rételesen, mely tárgyakat választották ki, de a kiállítási enteriőr képek és a televíziós tudósítás⁹⁴ alapján három fényképalbum egyértelműen azonosítható.

⁸⁸ A Legújabbkori Történeti Múzeum 1966 és 1989 között viselte ezt a nevet. Rövidítése a továbbiakban MMM.

⁸⁹ MNM Központi Adattár, AD-I-1071-77/1. 32. A forgatókönyv írója Szikossy Ferenc volt.

⁹⁰ MNM Központi Adattár, AD-I-1071-77/1. 32. Az ajándéktárgyak bemutatására vonatkozó általános utasítás a forgatókönyvben, hogy „zsúfoltan” kell őket kiállítani.

⁹¹ MNM Központi Adattár, AD-I-2945-83. 40-41.

⁹² MNM Központi Adattár, AD-I-2817-82.

⁹³ MNM TF 61., 97., 150. és 77. albumok.

⁹⁴ https://nava.hu/id/01885_1990/ – utolsó letöltés: 2018. október 20.

4. kép. *A Papok, polgárok, katonák után... című időszaki kiállítás személyi kultuszról szóló részében kiállított tárgyak. Budapest, 1982. Jaksity László – Farkas Árpád felvétele (Magyar Nemzeti Múzeum Központi Adattár, AD_1_2817_82_001.)*

A „Hűtőipar dolgozóitól” érkezett album⁹⁵ becsukva, a „Szegedi Egyetemen és a Főiskola” által küldött album⁹⁶ pedig egy fényképes oldalnál kinyitva szerepelt a kiállításban. Látható volt a siófoki album is, amelyet újra a matematikafeladványoknál kinyitva mutattak be a nagyközönségnek (5. kép).

Az LTM 1995-ben beolvadt a Magyar Nemzeti Múzeumba, így a múzeum történészei felhasználhatták az 1996-ban átadott új állandó történelmi kiállításban a személyi kultuszhoz kapcsolódó tárgyakat.⁹⁷ A Néprajzi Múzeum 2012-es *Rakosi60@neprajz.hu* című kiállításához a rendezők egy fényképalbumot kölcsönöztek az MNM-ből. A győri baromfi-feldolgozó vállalat albumának faragott fa fedőlappján Rákosi arcképe is látható.⁹⁸ A tárgy bemutatásakor a faragáson volt a hangsúly, így az album becsukva szerepelt a kiállításban. A projekt interne-

⁹⁵ MNM ETGY, 82.30.1.

⁹⁶ MNM TF, 104. album.

⁹⁷ A tárgyak két vitrinben és fölöttük a falon láthatók még ma is. A kiállított fényképalbumhoz lásd a 24. lábjegyzetben írottakat. A tárgyak kiállításokon szerepeltetése egy olyan történelmi-muzeológusi gyakorlat, amelyek ismerete miatt sem tartja a szerző helytállónak Fejős Zoltán azon véleményét, miszerint a múzeumban „az anyag mindmáig a személyi kultusz egyik ma már érdektelen, abszurd, nevetséges, s ezáltal joggal elfeledett – értsd: feledésre méltó – rekvizitumának számít.” (Fejős 2012: 30.)

⁹⁸ MNM ETGY, 63.122.1.

tes felületén azonban a címlap mellett már a beszkenelt oldalakat is láthatóvá tették.

Míg tehát a személyi kultusz témájának kiállításban történő feldolgozásához a fényképalbumokat alapvetően nem a képi tartalmuk miatt használták, egyes albumokból a képi tartalom szempontjából fontosnak ítélt fotográfiákat másolatok formájában, kartonokra ragasztva és albumokba fűzve tették kutathatóvá az LTM fényképgyűjteményében. Egy 1959-es ismertetéséből tudjuk, hogy az intézmény feladatának tekintette a másolati képek gyűjtését. A magánszemélyek, szervezetek, más közgyűjtemények által őrzött fényképeken kívül „reprózták” a saját gyűjteményben őrzött képeiket (utóbbit a kutatószolgálat megkönnyítése érdekében), másoltak képeket már megjelent kiadványokból, és vásároltak nagytapasokat a Magyar Távirati Iroda fotószínei által készített felvételekből.⁹⁹ Ebbe a gyakorlatba illeszkedett a Rákosinak ajándékozott albumok fényképeinek másolása. Az eredetileg az MI-ben készített reprodukciós negatívokat az LTM-ben 1957 és 1960 között áteltározták, és az ezekről készült papírnagyítások téma és kor szerinti azonosítót kaptak. Később, már az MMM időszakban a másolati papírképek új leltári számot kaptak, például 1969-ben, 1977-ben és 1982-ben. Jelen tanulmány megírásáig 21 olyan papír fényképet sikerült az MNM Történeti Fényképtárában azonosítani, amelyet valamelyik Rákosinak ajándékozott album képeről készítettek. Ezek közül csak egy esetben jelzi felirat a karton hátoldalán, hogy egy albumból másolták a képet, a többi kép esetében már sem a leltárkönyvekben, sem a tárgyon nem utal semmi a származásra.

A másolati képek leltározása mellett a fényképgyűjteményben az albumok sorszámot kaptak, és katalóguscédula rögzítette legfontosabb jellemzőiket. A ma a Legújabbkori Egyedi Tárgyak Gyűjteményében őrzött fényképalbumokat 1963-ban és 1982-ben leltározták be.¹⁰⁰ 1984-ben az MMM fényképgyűjteménye három albumot átadott a Magyar Mezőgazdasági Múzeumnak. Az albumok képeit az MMgM új állandó kiállításában akarták felhasználni, s mivel maguk a tárgyak nem voltak az MMM-ben beletárolva, lehetőség nyílt a hivatalos átadásra.¹⁰¹ Bár 1957 után az LTM fényképgyűjteménye archívumjellegű (a fotográfiák képi tartalmára fókuszáló) gyűjteményből fokozatosan a fényképeket mint tárgyakat kezelő gyűjteménnyé vált, a Rákosinak ajándékozott albumokat később érte el ez a szemléletváltás. A síófoki általános iskola albuma volt az első 1991-ben, amelyet képenként beletárolt az akkori muzeológusa.

⁹⁹ Siklós 1959: 128.

¹⁰⁰ Az albumok 1982-es leltározására a *Papok, polgárok, katonák után...* című kiállításban való felhasználásuk miatt volt szükség. A leltározások során az albumok mint tárgyak kaptak egy nyilvántartási számot, nem pedig a fényképeket leltározták be egyenként.

¹⁰¹ MMgMK Eredeti Fényképek Gyűjteménye 11032, 11033, 11034 leltári tételek. (Köszönöm Vörös Éva muzeológus tájékoztatását.) Az intézmények közötti átadás hivatalos iratát a 159/F/84 iktatási számon őrzi az MNM TF.

5. kép.

A személyi kultusz tárgyi emlékei a születésnap tortát utánozó installáción a Sztálin – Rákosi! kiállításban. Budapest, 1990. Jaksity László – Farkas Árpád felvétele (Magyar Nemzeti Múzeum Központi Adattár, AD_6138_90_001.)

A vizsgált albumokat és a bennük szereplő egyes képeket közgyűjteményi létük során több alkalommal és módon felhasználták, ám az albumok mint tárgyak élettörténete általában elvált az albumokban szereplő fotográfiák képi tartalmának élettörténetétől. Jelen tanulmány és a hozzá kapcsolódó kutatás is része a fényképalbumok közgyűjteményi életének; egy újabb, a tárgyak komplex forrásértékét feltárni szándékozó, fotótörténeti irányú felhasználás.

FORRÁSOK

Bródy Sándor Megyei és Városi Könyvtár

Heves megyei aprónyomtatványok 17/G. https://library.hungaricana.hu/hu/view/HevesMegyeiAprony_17_G/?pg=59&layout=s&query=j%C3%A1vorfi – utolsó letöltés: 2018. június 1.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár (MMgMK)

Eredeti Fényképek Gyűjteménye

11032: Martonvásári Növénytermelési Kutató Intézet dolgozóinak albuma

11033: Szervestrágyagyűjtő- és Kereskedelmi Vállalat; Talajérőgazdálkodási Tröszt;

Műtrágya- és Növényvédőszerértékesítő Vállalat közös albuma

11034: Mezőgépszerkesztő Iroda Vállalat dolgozóinak albuma

Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (MNL OL)

M–KS 276. f. 65. cs. Magyar Dolgozók Pártja, Rákosi Mátyás titkári iratai, 1948–1956.

M–KS 276. f. 86. cs. Magyar Dolgozók Pártja, Agitációs és Propaganda Bizottságának iratai, 1948–1953.

XIX–A–30–h Állami Ellenőrző Központ, Kulturális és Egészségügyi Főosztály iratai, 1949–1956.

Magyar Nemzeti Múzeum (MNM)

Legújabbkori Egyedi Tárgyak Gyűjteménye (ETGY)

63.122.1. A győri Baromfifeldolgozó Vállalat dolgozóinak albuma

82.26.1. A veszprémi Nehézvegyipari Kutató Intézet albuma

82.29.1. A gödöllői Rákosi vándorzászlós úttörőcsapat albuma

82.30.1. A hűtőipar dolgozóinak albuma

82.31.1. A Rákosi Mátyás Vas- és Fémművek új csőgyárának albuma

82.32.1. Nógrád megyei iskolások albuma

Történeti Fényképtár (TF)

2. album: MÁV Pályaépítő és Felújító Vállalat

11. album: Budapesti Melléktermék- és Hulladékgyűjtő Vállalat

14. album: IBUSZ belföldi turizmus

16. album: Szolnok megyei Állami Gazdaságok Trösztje

20. album: Törökszentmiklósi járási pártbizottság

26. album: Magyar Repülő Szövetség „Előre” alapszervezete

27. album: Mezőberényi Állami Gazdaság

28. album: SZTK Eger

30. album: Józsa község MDP szervezete

37. album: DISZ Pest megyei bizottsága

39. album: Tatabányai városi pártbizottság

44. album: Postások szakszervezete Központi Kultúrotthona

47. album: Pápai Húsipari Vállalat

48. album: Kisipari szövetkezet, Tiszacsege

50. album: Vegyipari Műszaki Egyetem, Veszprém

52. album: Orion Rádiógyár

53. album: DISZ Veszprém megyei bizottsága

55. album: BELSPED dolgozói, Gyula

56. album: Perjépusztai Állami Gazdaság

61. album: Vörös Lobogó Sportegyesület

72. album: Percesi, diósgyőri, lyukói bányászok

77. album: Gyapottermeltetési Vállalat, Szolnok

79. album: Szabadkígyósi mezőgazdasági technikum

84. album: Budapest VII. kerületi tanács dolgozói

88. album: Mohács dolgozói

90. album: Jászberény dolgozói

91. album: Ózdi Rákosi Mátyás napközi otthon

95. album: Budapesti Rendőrkapitányság dolgozói
97. album: Nyíregyháza, városi pártbizottság
104. album: Szegedi egyetem és főiskola
107. album: Budapest III. kerületi tanács
117. album: Debreceni Tudományegyetem
119. album: Élelmiszeripari Minisztérium tejipari dolgozók
121. album: MÁV Hámán Kató Fűtőház
123. album: Diósgyőr-Vasgyár városi kórház
132. album: Eötvös Loránd Tudományegyetem Orosz Intézete
132. album: Népművelési Minisztérium
133. album: Dolgozó parasztok küldöttsége
135. album: Pamuttextilművek, Budapest
136. album: Budapest Városi Tanács
137. album: Esztergom Városi Tanács
139. album: Hazai Pamutszövőgyár
141. album: RM Vas- és Fémművek Repülő Szervezete
149. album: DISZ
150. album: Agrártudományi Egyetem
157. album: Rákosi Mátyás úttörőcsapat
91.595–91.609: Siófoki Általános Iskola albuma

HIVATKOZOTT IRODALOM

- Apor Balázs 2017: *The Invisible Shining: The Cult of Mátyás Rákosi in Stalinist Hungary, 1945–1956*. Budapest–New York.
- Apor Péter 2008: A mindennapi élet öröme. In: Horváth Sándor (szerk.): *Mindennapok Rákosi és Kádár korában*. Budapest, 13–49.
- Bokor Miklós (összeáll.) 1953: *Népünk szeretete: népművészeink ajándékai Rákosi Mátyás 60 éves születésnapjára*. Budapest. (A kiadványban szereplő képek megtekinthetők itt: <http://rakosi60.blogspot.hu/p/az-orszag-nepmuveszetenek-legjava.html> – utolsó letöltés: 2018. június 25.)
- Edwards, Elisabeth (ed.) 2004: *Photographs Objects Histories. On the Materiality of Images*. London–New York.
- Feitl Írisz 2018: *Múzeumpolitika, múzeumirányítás Magyarországon 1945–1963 között*. (PhD-disszertáció) Eötvös Loránd Tudományegyetem, Budapest.
- Fejős Zoltán 2012: „Rákosi elvtárs élete” – egy hatvan évvel ezelőtti sztárkiállítás rétegei. *Ethnographia* (123.) 1. 1–47.
- Gál Vilmos 2002: A Legújabbkori Egyedi Tárgyak Gyűjteménye. In: Pintér János (szerk.): *A 200 éves Magyar Nemzeti Múzeum gyűjteményei*. Budapest, 558–574.
- Huhák Heléna 2015: „Mutasd a faliújságod – megmondom, ki vagy!” Vizuális meggyőzés a Rákosi-korszakban. *Médiakutató* (16.) 3. 7–20.
- Kincses Károly 1988: „Aztán jött egy rendelet.” (Szemelvények a magyar fényképészet államosítása körüli időkből.) *Fotóművészet* (31.) 3. 41–53.

- Kiscsatári Marianna 2015: Tervetuloa! Kádár János. Kádár János Finnországban, 1983. szeptember 20–22. Jorma Komulainen képei. *Fotóművészet* (58.) 1. 92–97.
- Kocsis Piroska 2006: Rákosi Mátyás hatvanadik születésnapjának megünneplése. *Archivnet* (6.) 2. http://www.archivnet.hu/politika/rakosi_matyas_hatvanadik_szuletesnapjanak_megunneplese.html?oldal=1&page=4 – utolsó letöltés: 2018. június 25.
- Kocsis Piroska 2007: Sztálin 70. születésnapja Magyarországon. *Archivnet* (7.) 6. http://www.archivnet.hu/politika/sztalin_70._szuletesnapja_magyarorszagon.html – utolsó letöltés: 2018. június 25.
- Lengyel Beatrix 2018: Keleti Éva fotográfiái a Nemzeti Múzeum gyűjteményében. In: Lengyel Beatrix – Szarka Klára (szerk.): *Kontakt 85*. Budapest, 7–11.
- Majtényi György 2011: Elkészönt és maradt. Kádár kerek évfordulói. *Múlt-kor* (2011. tél) 80–87.
- Michaelis, Andreas 1994: *DDR Souvenirs*. Berlin. <http://www.dhm.de/archiv/ausstellungen/souvenirs/1.htm> – utolsó letöltés: 2018. június 20.
- Püskösti Árpád 2004: *Rákosi, Sztálin legjobb tanítványa*. Budapest.
- Radnóti Klára 2014: Az Állami Központi Jelenkori Orosz Történeti Múzeum és magyar anyaga – a magyar „munkásmozgalom” ünnepélyes pillanatai. In: *Folia Historica* (29.) 253–272.
- Siklós Jánosné 1959: A Legújabbkori Történeti Múzeum fényképtára. *Legújabbkori Történeti Múzeum Évkönyve*. Budapest, 128–136.
- Sosnina, Olga – Ssorin-Chaikov, Nikolai 2006: Archaeology of Power: Anatomy of Love. In: Ssorin-Chaikov, Nikolai (ed.) 2006: *Dary Vozhdiam/Gifts to Soviet Leaders*. Moszkva, 12–37.
- Ssorin-Chaikov, Nikolai (ed.) 2006: *Dary Vozhdiam/Gifts to Soviet Leaders*. Moszkva.
- Stemlerné Balog Ilona 2002: A Történeti Fényképtár. In: Pintér János (szerk.): *A 200 éves Magyar Nemzeti Múzeum gyűjteményei*. Budapest, 308–327.
- Stemlerné Balog Ilona 2009: *Történelem és fotográfia*. Budapest.
- Szalma Anna-Mária 2014: *A fénykép a mindennapi életben: fényképkorpuszok antropológiai elemzése*. Kolozsvár.
- Vowinckel, Annette – Wildt, Michael 2015: Fotografie in Diktaturen. Politik und Alltag der Bilder. *Zeithistorische Forschungen*. <https://zeithistorische-forschungen.de/2-2015/id=5219> – utolsó letöltés: 2018. június 25.